

Úvod

Při popisu pronikání literárních žánrů do polského písemnictví psaného latinsky a později polsky a při mapování adaptace literárních žánrů v polském prostředí a později evoluce kompozice útvarů žánrového systému v polské literatuře a souběžně postupující dekompozice vybudovaného systému v dalších etapách, se pokusím nastínit především obecný vývoj a zejména jeho uzlové body...

[*Hřích proti šestému přikázání (výřez z dřevorytu z 16. století)*]

V této práci se z množiny literárněvědných pohledů na literární dílo chci prioritně soustředit na jeho formální stránku, i když zpětnou vazbu ke stránce obsahové nemohu a ani nechci potlačit. Při popisu pronikání literárních žánrů do polského písemnictví psaného latinsky a později polsky a při mapování adaptace literárních žánrů v polském prostředí a později evoluce kompozice útvarů žánrového systému v polské literatuře a souběžně postupující dekompozice vybudovaného systému v dalších etapách, se pokusím nastínit především obecný vývoj a zejména jeho uzlové body. Z literárních druhů budou v popředí poezie a próza, přičemž dramatu (dramatických prvků a žánrů) se dotknu pouze tehdy, pokud zbylé dva druhy v dané etapě nebo uzlovém bodě ovlivnilo (otázkám evoluce dramatických forem v rámci žánrového systému polské literatury bych chtěl věnovat zvláštní práci). Rovněž paraliterární žánry (a žánry publicistické) nebudou předmětem zvláštního výzkumu, pouze je uvedu v souvislosti s působením na žánry esteticky hodnotné literatury.

V popředí se tedy ocitne ono prospektorské **hledání tvaru (formy) pro potenciální obsah** na historické ose od počátku polského národního písemnictví, přes renezanci, tedy období, které je počátkem literatury polské a také většiny evropských národních literatur, až k postmodernismu, tzn. do konce dvacátého století, tedy prakticky do současnosti.

Zaměřím se především na kompozici, proměny (modifikace) a na současně probíhající dekompozici útvarů žánrového systému polské literatury, samozřejmě na pozadí inspirativních literatur evropských. Mapovat krok za krokem všechny změny jde nad rámec úsilí přece jen cíleněji, tedy úžeji zaměřeného jedince a tím spíše jedné monografie. Všimnout si proto mohou pouze výraznějších etap a závažnějších změn uvnitř systému, pochopitelně ne všech, nýbrž pouze u typických či modelových žánrů a jejich forem. Přičemž dekompozici chápu jako komplementární jev ve vztahu ke kompozici, tedy jako permanentní přestavbu žánrového systému v průběhu dějinného procesu vývoje literatury. Jistě – kritici takového pojetí mohou argumentovat, zda nejde o příliš široké pojetí historického souběžného procesu kompozice – dekompozice, ve smyslu někdejších formalistických opozic tradice – inovace nebo konvenčnost – nekonvenčnost. A budou mít pravdu: ano, jde. A zcela záměrně.

Proti dualistickému modelu interpretace jevů v minulosti vystupoval F. Nietzsche, odmítli jej rovněž J. Derrida nebo P. de Man jako zjednodušující, jako dědictví metafyziky. Nicméně od 19. století, resp. poloviny 20. století se metodologie literární vědy změnila a ke strukturalismu a také k derridovskému mechanismu dekonstrukce je třeba zaujmout nové stanovisko. Už opět z odlišných pozic postmodernistického času, z pozic nového tisíciletí, které převzalo výsledky modernistických a postmodernistických snah o rozbití žánrového pa-

radigmatu literatury, o jeho marginalizaci. I když základní problém zůstane nadále otevřený: je žánrová typologizace alternativou k liberalismu, mnohdy až anarchismu formy, ke stále rychlejší odstředivosti z jakéhokoliv formálního začlenění? Není to pouhá maska estetické normativnosti? Jsou to otázky, na něž není a nebude lehká, tím méně jednoznačná odpověď. Nicméně v konkrétním případě této práce se ocitají vně okruhu otázek a odpovědí aktuálně řešených.

Úvahy v této práci, rozčleněné na úvod, vstupní kapitolu a deset hlavních kapitol, by měly alespoň naznačit evoluční procesy uvnitř žánrového systému polské literatury. Pochopitelně, ne vždy ve stejných proporcích; podrobněji se budu zabývat procesy zakladatelskými, které vedly ke vzniku polské literatury jako takové, a také evoluci žánrů, žánrových forem, typů a jejich variant polského písemnictví, z jejichž struktury se kombinací kompozice a dekompozice (tento vývoj však neplatí pouze pro jednu národní literaturu, nýbrž obecně) rodily žánry literární. A v neposlední řadě se budu snažit akcentovat takové jevy a procesy, které vedly ke vzniku národních specifík.

Vstupní kapitola vychází z otázek literární komunikace a zdánlivé krize literárněvědné metodologie a obecně nastiňuje vztah obsahové a formální stránky literárních děl, zejména s přihlédnutím k literatuře polské, včetně různých teoretických vývojových modelů, které dospěly k hodnocení textů z hlediska modernistického a postmodernistického. V první kapitole jsem se pokusil načrtnout postupný vývoj žánrového systému polského písemnictví, psaného nejdříve latinsky a později národním jazykem, a soustředil se na renezanční zlom, který už zcela jasně oddělil literaturu (v dnešním významu) od písemnictví a přinesl signály jejího národního specifika. Úvahy druhé kapitoly se zaměřují na základní kompoziční postupy uvnitř žánrového systému polské literatury, při nichž rozhodující význam měly snahy dvou nejvýznamnějších básníků období renezanze – M. Reje a J. Kochanowského, kteří také přispěli ke vzniku originálního polského epigramatického žánru: frašky. Ve třetí kapitole jsem se pokusil pojednat o evoluci žánrů v době baroka a o jejich přízpusobování se nové době s nástupem osvícenství v Polsku, tedy v obdobích, kdy se relativně plně rozvinuly a stabilizovaly žánry básnické a kdy nad latentní dekompozicí do značné míry převažovala kompozice, kdy idyla a ekloga vyústila ve specifický žánr selanky, kdy na polskou literární formu měla vliv plebejská tvorba a autoři hledali nové cesty k veršovaným epickým příběhům a jiné ukládali do memoárových textů.

Čtvrtá kapitola je věnována přechodu žánrových forem z klasicistického systému k romantickému na příkladech žánrů jako *duma* a *selanka* a velkých veršových forem. V páté kapitole jsem se pokusil nastínit, jak se v polské literatuře působením vnějších vlivů připravovala evoluce žánrů prozaických, do té doby stojících na okraji žánrového spektra. Všiml jsem si také počátků polské umělecké prózy, zejména moderního románu a vývoje jeho žánrových forem, samozřejmě v souvislostech s ingerencí publicistických žánrů, nastínil jsem další vývoj polské prózy a úlohu J. I. Kraszewského při tom a všiml si rovněž specifiky polského žánru *gawęda*. Velké změny struktury básnických forem (lyrických, ale zejména epických) v období romantismu, především díky zásadním dekompozičním zásahům velkého romantického básníka A. Mickiewicze jsou obsahem kapitoly šesté, soustředěným tlakům publicistických a paraliterárních žánrů na prózu v období pozitivismu, diferenciaci prozaických forem, odlišnému vnímání

různých žánrových struktur a podmínkám pro jejich další dekompozici je pak věnována kapitola sedmá.

Osmou kapitolu jsem věnoval postupné demontáži realistické prózy na cestě k modernismu, úloze experimentů a důsledné dekompozici básnických útvarů v etapě působení nových polských, zejména avantgardních proudů (na podloží modernistické situace), které ve svých důsledcích vedly k druhoému synkretismu typologické kvalifikace literárních děl. V deváté kapitole jsem se pokusil nastínit vývoj polské literatury k dobové aktualizaci (ta částečně vedla v období stalinizace kultury ke schematizaci), zhodnotit vliv hraničních forem emigrační literatury na tvorbu v Polsku a zmapovat proměny polské literatury s nástupem nových generací do šedesátých, resp. sedmdesátých let 20. století.

Chaos, nebo zrod nového řádu či systému typologizace literární tvorby? To je ústřední otázka závěrečné desáté kapitoly věnované proměnám žánrového systému polské literatury v postmodernistickém období: na pozadí cesty k nesyžetovosti a bezdějovosti a mytizaci, v situaci návratu k tradičním formám a v zrcadle nejaktuálnějších proměn prózy i poezie posledních dvou desetiletí minulého tisíciletí.